

cihetine gidilmesi teklif edilmekteydi. Birinci görüşün temsilcisi Tımişvar muhafızı Koca Câfer Paşa, ikincisinin temsilcisi Belgrad muhafızı Amcazâde Hüseyin Paşa idi. Bazı çağdaş kaynaklara göre çevresine karşı sert muamelesinden dolayı diğer vezirler sadrazamdan çekindikleri için açıkça fikir beyan etmemişlerdi. Sonunda zaptı daha kolay olan Varadin yerine, akarsulardan ve bataklıklardan geçmeyi ve birçok köprü kurmayı gerektiren birinci görüş tercih edildi. Bu tercihte sadrazama muhalif olanların ve onun kolay zafer kazanmasını istemeyenlerin rolü olduğu öne sürülürse de çağdaş bir kaynakta, Tımişvar'da yaptırdığı binaları padişaha göstermek isteyen Koca Câfer Paşa'nın ağır bastığından söz edilmektedir (Köprülü, s. 320).

Kabul edilen harekât planına göre Baçka ovası ile Segedin ve Yanova kaleleri fethedilip Orta Macaristan itaat altına alınacak ve buraya, Avusturyalılar'a karşı mücadele eden Macar millî kahramanı Tököli İmre kral yapılacaktı. Bunun üzerine ordu Pançova sahrasına geçirildi. 110 parçalık ince donanma da Tuna'da Tisa suyuna doğru hareket etti. Tisa kenarına gelince Elmas Mehmed Paşa daha köprü kurulmadan karşı tarafa geçti ve Titel Kalesi'ni fethetti. Halbuki o civarda 8000 dolayında bir Avusturya kuvveti bulunuyordu. Asil ordunun geçmesi için de sadrazamın muhalefetine rağmen Zenta civarında Tisa nehri üzerine köprü kurulmasına karar verildi. Öte yandan Prens Eugen Osmanlı ordusunun harekâtını takip ettiği gibi casusları vasıtasıyla sadrazam ile muhaliflerinin çekişmelerinden de haberdardı. Seksen üç tonbaz üzerinde kurulan köprü iki günde tamamlandı. Avusturya ordusunun civarda bulunduğu haberi üzerine padişah, hazine, yeniçeriler, silâhdarlar, cebehâne ve toplar acele olarak karşıya geçirildi. Elmas Mehmed Paşa ile yeniçeri ağası ve diğer bazı ordu ileri gelenleri düzeni sağlamak üzere nehrin diğer yakasında kalmışlardı. Bu durumu öğrenen Prens Eugen derhal hücumla geçti. Bunun üzerine veziriazam yanında bulunan eyalet askerleriyle savunma tedbirleri alırken bir yandan da askeri süratle karşıya geçirmeye çalışıyordu. Paniğe kapılan askerlerden 2000 kadarı köprüden geçerken nehre düşüp boğuldu. Az sayıdaki askerle müdafaaya hazırlanan Mehmed Paşa'nın sert muamelesi, 60.000 kişilik Avusturya ordusunun hücumu karşısında panik halinde bulunan asker ara-

sında öfke ve kızgınlığa yol açtı. Askerlerin köprüye doğru kaçmaya başlamaları üzerine köprünün iki tonbazını kaldırtan ve yalın kılıç askerinin karşısına dikilen Elmas Mehmed Paşa bu sırada muhtemelen askerler tarafından öldürüldü (11 Eylül 1697). Köprünün ortası da parçalandığı için karşıya geçemeyen askerlerin bir kısmı suda boğularak, geriye kalanı da çarpışa çarpışa öldü. Birçok kumandan şehid olurken önemli miktarda silâh, mühimmat ve 500'den fazla zahire arabası, bu arada sadrazamın üzerinde bulunan II. Mustafa'nın mühür düşman eline geçti. Bu mühür halen Viyana Müzesi'nde saklanmaktadır. Zenta bozgunundan sonra padişah ve ordunun esas kısmı Tımişvar'a çekildi. Belgrad muhafızı Amcazâde Hüseyin Paşa sadrazamlığa getirildi.

Elmas Mehmed Paşa devlet işlerinde başarılı olmakla birlikte sert mizacı yüzünden çevresindekileri kendisine düşman etmişti. Sadâretine kadar genellikle sarayda görev almasından dolayı askerî işlerden pek anlamasına rağmen başkalarının fikirlerine de önem vermezdi. Hemen bütün kaynaklar Zenta bozgunundan onu sorumlu tutmaktadır.

Elmas Mehmed Paşa'nın ölümü sırasında otuz altı yaşında olduğu belirtilir. Sadrazamlığı iki buçuk yıla yakın sürmüştür. Büyük kardeşi Tımişvar muhafızı Mustafa Paşa daha önce Avusturya ordusunun kaleyi muhasarası sırasında şehid düşmüştü. Oğlu Mustafa Bey de çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Defterdar Sanı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'ât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1994, s. 524, 526, 537, 595, 621-626; *Tevârîh-i Âli-i Osmân*, Berlin Staatsbibliothek, nr. hs. 216, vr. 138^a vd.; Silâhdar, *Târih*, II, 306, 361; a.mlf., *Nusretnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 5983, vr. 268^b-269^a, 369^a-370^a; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1980, III, 244, 246, 256-257, 281, 455-456; *Hadîkatü'l-üvzerâ*, s. 122-124; Şeyhî, *Vekâiyü'l-fuzalâ*, II, 211, 217-218; Râşid, *Târih*, II, 41, 256-260, 303, 317, 374, 407 vd.; Hammer, *HEO*, XII, 423; *Sicill-i Osmânî*, I, 395; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 557, 563 vd.; III/2, s. 443-444; Orhan F. Köprülü, "İlm-i Nücûma Aid Bir Risâlenin Târihi Kaynak Olarak Ehemmiyeti", *TD*, sy. 2 (1950), s. 317-320; Fahri Ç. Derin, "Mustafa II.ya Dâir Bir Risale", *a.y.*, sy. 13 (1958), s. 60, 64, 67; Cengiz Orhonlu, "Mehmed Paşa", *İA*, VII, 583-585; Mücteba İlgürel, "Zenta", *a.e.*, XIII, 535-538; A. H. de Groot, "Mehmed Pasha, Elmäs", *EI²* (Fr.), VI, 985-986.

MÜCTEBA İLGÜREL

ELVAN ÇELEBİ

(ö. 760/1358-59'dan sonra)

Babaî isyanının lideri
Baba İlyâs-ı Horasânî'nin
torunlarından, süfi -şair.

Büyük bir ihtimalle Kırşehir'de doğdu. XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilasından kaçarak Orta Anadolu'ya yerleşen, devrin siyasî, sosyal ve dinî birtakım hareketleri içinde yer almış olan büyük bir Türkmen şeyh ailesine mensuptur. Babası, XIV. yüzyıl Anadolu Türk tasavvuf hayatının ünlü simalarından Âşık Paşa, dedesi Karamanoğulları Beyliği'nin kuruluşuna adı karışan Muhlis Paşa, büyük dedesi, Babaî isyanı (1240) diye bilinen dinî-sosyal hareketin başı olan Baba İlyâs-ı Horasânî'dir. Elvan Çelebi'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Kendisi de ailesinin tarihi hakkında kaleme aldığı yarı menkıbevi nitelikteki otobiyografik eseri *Menâkıbü'l-kudsîyye*'de bilinenler dışında fazla bir şey söylemez.

Süleyman (Selman) ve Can adlı iki erkek kardeşi olan Elvan Çelebi hayatının büyük kısmını, bugün Çorum-Mecitözü arasında bulunan ve kendi adıyla anılan köyde inşa ettirdiği zâviyesinde geçirmiştir. Mecdî'ye göre buraya babasının Mısır'a gidişinden (727/1326) hemen sonra gelmiş ve bir daha da hiç ayrılmamıştır. Mustafa Vâzih el-Amâsî, söz konusu köye Elvan Çelebi'den önce dedesi Muhlis Paşa'nın yerleştiğini söyler. Ona göre Muhlis Paşa Baba İlyâs'ın mezarının bulunduğu Ellez (eski Çat, bugünkü İlyas) köyüne gelerek mezarın üstüne bir türbe yaptırmış, oradan da adı geçen köye (Elvançelebi) dervişleriyle yerleşerek evler inşa edip çiftçilikle meşgul olmuş ve ölünce buraya gömülmüştür. Elvan Çelebi de dedesinin izini takip ederek babası Âşık Paşa'dan müsaade alıp ailesiyle birlikte buraya yerleşmiştir. Hüseyin Hüsameddin söz konusu binaların 753 (1352) tarihinde yaptırıldığını, Eretna Bey'in veziri Alâeddin Ali Şâh-ı Rûmî'nin zamanında Elvan Çelebi'ye zengin vakıfların tahsis edildiğini, hatta köyün etrafındaki araziyle birlikte kendisine bağışlandığını kaydeder.

Elvan Çelebi'nin ölüm tarihi kesin olarak belli değildir. Ancak *Menâkıbü'l-kudsîyye*'nin sonunda bulunan ve eserin bitiş tarihini gösteren beyitteki 760 (1358-59) kaydına bakılarak onun bu tarihten birkaç yıl sonra vefat ettiği söy-

lenebilir. Mezarı Elvançelebi köyündeki zâviyesinin içinde yer alan türbede bulunmaktadır. Türbe o çevredeki halk arasında hâlâ önemli bir ziyaretgâh olarak kabul edilmekte, çeşitli hastalıklara şifa bulmak, özellikle de çocuğu olmayanların ve delillerin ailelerinin dileklerini gerçekleştirmek amacıyla adak ve kurbanlara sahne olmaktadır.

Elvan Çelebi'nin, zamanında epeyce tanınmış bir sûfî olduğu, hakkında bilgi veren kaynakların ifadelerinden anlaşılmaktadır. XV. yüzyılın sûfî şairlerinden Hatiboğlu, 817'de (1414) yazdığı *Letâif-nâme* adlı eserinde kendisine üstat kabul ettiği sûfî şairler arasında Elvan Çelebi'yi de zikreder. XV-XVI. yüzyılda yaşamış bir başka sûfî şair olan Muhyiddin Çelebi *Hızırnâme* diye de anılan diyanında, Anadolu'nun kendi dönemine kadar yaşamış büyük evliyası arasında Elvan Çelebi'yi Elhen Paşa adıyla anar. Bu kayıtlara bakarak onun, vefatından iki yüzyıl sonra bile şöhretini sürdürdüğünü söylemek gerekir. Nitekim XV. yüzyılda Türkler'e esir düşen Macar Georg'un Latince eserinde Elvan Çelebi (Alvan Passa) çok ünlü bir velî olarak tanıtılır. Hatta XVII. yüzyılda Türkler'e dair birkaç eser yazan Fransız Michel Baudier'nin ifadelerinden, Elvan Çelebi'nin (Van Passa) o devirde dahi büyük bir velî olarak hürmetle anıldığı, zâviyesinin büyük felâketlere uğramış kişilerin sığınağı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Halkın inancına göre Elvan Çelebi kendisinden yardım isteyenlere, uzun boylu mütenâsip endamlı bir delikanlı yahut nur yüzlü, saygıdeğer bir ihtiyar kılığında gelerek yardım etmektedir. Kaynakların bu ifadelerinden hareketle Elvan Çelebi'nin daha sağlığında veya büyük bir ihtimalle vefatından hemen sonra halk tarafından bir velî, mübarek bir zat olarak kabul edildiğini ve adı etrafında birtakım menkıbelerin teşekküle başladığını söylemek mümkündür.

M. Fuad Köprülü, Elvan Çelebi'nin babası Aşık Paşa'nın iyi tahsil görmüş Sünnî bir mutasavvıf olduğunu belirtir. Köprülü bu kanaatini şüphesiz *Garibnâme*'ye dayandırmaktadır. Elvan Çelebi de *Menâkıbü'l-kudsiyye*'de tasavvuf terbiyesini babası Aşık Paşa'nın yakın hâlifelerinden Şeyhülislam Fahrreddin'den aldığını, babasının vefatından sonra hâlifelerinin yerine kendisini seçtiklerini bildirir. Bu durumda Elvan Çelebi'nin de Sünnî olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak bugüne kadar sadece dil özellikle

ri bakımından inceleme konusu yapılan *Garibnâme* bu meseleye yönelik olarak bir tahlile tâbi tutulmamıştır. Böyle bir tahlil yapılacak olursa bu Sünniliğin, o dönemde henüz gayri Sünnî unsurlardan tam anlamıyla kurtulmamış olduğunun ortaya çıkacağı tahmin edilebilir; zira Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-kudsiyye*'si bu gibi unsurları bol bol ihtiva etmektedir. Esasen gayri Sünnî bir niteliğe sahip olan Vefâiliğin başında bulunan Baba İlyâs-ı Horasânî'nin soyundan gelen bu şeyh ailesinin birden bire Sünnileştiğini düşünmek çok güçtür. Aşık Paşa'dan itibaren, dedesinin ve babasının adı etrafında meydana gelmiş olayları unutturabilmek ve sülâleyi daha önceki hadiselerin şâibesinden kurtarabilmek maksadıyla, bizzat Elvan Çelebi'nin yaptığı gibi zamanın yönetim çevreleriyle yakın ilişkilere girilmesi etkili olmuş, böylece Sünnileşme süreci tamamlanmıştır. Elvan Çelebi'nin önemli bir özelliği de bu gayri Sünnî Türkmen şeyh ailesinin Sünnileşme sürecini tamamlamak üzere olduğu bir dönemi temsil etmiş olmasıdır.

Elvan Çelebi'nin mensup olduğu tarikat hakkında kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmadığı gibi kendisi de *Menâkıbü'l-kudsiyye*'sinde bu konuda bir şey söylemez. Ancak onun Baba İlyas'ın torunu olduğu, Baba İlyas, Muhlis Paşa, Aşık Paşa sırasını takip ederek aynı aile içinde şeyhlik makamına geçtiği, Anadolu'da büyük dedesi Baba İlyas tarafından temsil edilen Vefâiyye tarikatına mensup bulunduğu tahmin edilebilir.

Elvan Çelebi, devrinde önemli ve meşhur bir sûfî olmasına karşılık bir şair olarak fazla tanınmamıştır. Sehî Bey, Latîfî ve Aşık Çelebi gibi tezkirecilerin hiçbir eserlerinde Elvan Çelebi'ye yer vermemiştir. Bunda, yetenekli bir şair olmamasının yanında fazla sayıda eser bırakmamasının da rolü olmalıdır. Nitekim kaynaklarda kendisine atfedilen birtakım eserlerinin bugüne kadar izine rastlanmamıştır. Günümüze ancak *Câmiu'n-nezâir*'deki birkaç şiiriyle Şeyhoğlu'nun *Kenzü'l-küberâ*'sında naklettiği üç beyit ve Millet Kütüphanesi'ndeki (Ali Emîrî, nr. 543) nazîre mecmuasında bulunan bir gazel ulaşmıştır. Elvan Çelebi'nin zamanımıza kadar gelebilen yegâne eseri bir aile tarihi, hatta bir aile müdafaanâmesi niteliğini taşıyan *Menâkıbü'l-kudsiyye** dir. Bugüne kadar başka bir nüshası ele geçmediğine göre pek fazla tanınma imkânı bulamayan eser İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak tarafın-

dan geniş bir inceleme yazısıyla birlikte yayımlanmıştır (İstanbul 1984).

Elvan Çelebi'nin zâviyesi, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında oynadığı rolle Türkiye din tarihinde de önemli bir yeri olan Vefâilik tarikatının, Baba İlyas'ın Amasya'nın İlyas köyündeki zâviyesinden sonraki en önemli merkezi olmuştur. Bu zâviyede yine Baba İlyas soyuna mensup olan ünlü tarihçi Aşıkpaşazâde de yaşamış ve II. Murad ile Düzmece Mustafa arasındaki saltanat mücadelesinde II. Murad'a buradan destek sağlamıştır. Zâviye aynı zamanda işlek ticaret yollarından biri üzerinde bulunduğu uzun zaman Avrupalı seyyahların da uğrak yerlerinden biri haline gelmiştir. Nitekim XVI. yüzyıl ortalarında burada misafir kalan Alman seyyahları H. Dernschwam ve O. G. Busbecq zâviye hakkındaki müşâhedelerini nakletmişlerdir. H. Dernschwam, zâviyeye mensup dervişlerin civardaki kerpiç kubbelerde oturduklarını, kaba saba, cahil ve perişan kılıklı meczup kimseler olup dilencilik yaptıklarını, bu durumlarına rağmen halk tarafından çok sevilip saygı gördüklerini belirtir. Bu müşâhedeler, zâviyenin XVI. yüzyılda Kalenderî dervişlerinin elinde bulunduğunu göstermektedir. Michel Baudier, Evliya Çelebi ve Kâtib Çelebi'nin kayıtlarından, burasının XVII. yüzyılda da hâlâ önemini koruyan büyük bir zâviye olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-kudsiyye ft menâsibi'l-ünsiyye* (nşr. İsmail E. Erünsal — A. Yaşar Ocak), İstanbul 1984; Hatiboğlu, *Letâif-nâme*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3326, vr. 123*; Muhyiddin Çelebi, *Hızırnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 9495, vr. 27*; Aşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 1; Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, İstanbul 1290, s. 98; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, İstanbul 1269, s. 22; H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 269-275; O. G. Busbecq, *Türk Mektupları* (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 76-77; M. Baudier, *Histoire générale de la religion des Turcs*, Paris 1625, s. 210; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 625; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, II, 407; Mustafa Vâzih, *Belâbilü'r-râsiyye ft riyâzü mesâilil-Amâsiyye*, İsmail E. Erünsal özel kütüphanesindeki nüsha, vr. 51^b-52^a; *Amasya Tarihi*, I, 394-395; Neşet Köseoğlu, "Elvan Çelebi", *Çorumlu*, sy. 44-48, Çorum 1944; F. Taeschner, "Das Heiligtum des Elvan Çelebi in Anatolien", *WZKM*, LVI (1960), s. 227-231; Semavi Eyice, "Çorum'un Mecidözünü'de Aşık Paşa-oğlu Elvan Çelebi Zâviyesi", *TM*, XV (1969), s. 217 vd.; M. Fuad Köprülü, "Aşık Paşa", *İA*, I, 701-704; Ahmet Yaşar Ocak, "Aşık Paşa: Tasavvufî Şahsiyeti", *DA*, IV, 3.

